

A *Fregoli* családnévből származó szavak a magyar nyelvben

1. Közismert, hogy a 20. század elején sikeres „átváltozóművészi” pályát befutó olasz Leopoldo Fregoli családnéve különböző alakokban és jelentésekben több nyelvbe is átkerült, mind tulajdonnévi, mind köznévi funkcióban. A magyarba bekerült esetek (olykor bővebb magyarázattal) több szótárunkban is megtalálhatók, sőt: született a név magyar vonatkozásairól néhány részletesebb elemzés is (olasz nyelven: BENEDEK 1978: 150; FÁBIÁN 2001: 61–65, 2015: 118–119, 2019). Ebben a tanulmányban a családnév magyar továbbéléséről adunk részletes áttekintést, és igyekszünk megállapításainkat a korabeli sajtóból nyert adatokkal is alátámasztani.

E név esetében az elemzés lehetőségei és nehézségei különösen szoros összefüggésben állnak a *Fregoli* névnek a befogadó magyar nyelvben meglévő funkcionális és formai gazdagságával. Vizsgálatunkban először a transzonímia, másodjára pedig a deonímia kategóriájába tartozó eseteket vesszük számba. (Ilyen módszer alkalmazására előzményként és mintaként hivatkozható pl. CAFFARELLI 2013, 2017; a használt terminusokhoz l. BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017.)

Először tehát azokkal az esetekkel foglalkozunk, amelyekben a művész családnéve egy másik tulajdonnévi kategóriába vándorolt át, illetve jelzőként olyan szintagma része lett, amelyben megőrizte tulajdonnévi funkcióját (transzonímia, 3. pont). A második nagyobb részben a köznevesült alakokat vesszük sorra (melyek között szintén lehetnek képzett formák is), és itt is felsoroljuk a szókapcsolatokban megjelenő eseteket is, amelyekben a rendszerint metaforikus átvitel miatt a családnév már elvesztette tulajdonnévi funkcióját (deonímia, 4. pont).

Itt jegyezzük meg, hogy az internetes anyag- és adattgyűjtés a 2018 szeptemberre 2019 júniusa közötti periódusban zajlott. Helykimélés céljából az interneten elért és dátummal azonosított sajtóforrások URL-címét nem adjuk meg.

2. Leopoldo Fregoli (Róma, 1867. július 2. – Viareggio, 1936. november 26.) a 20. sz. első évtizedeiben volt világhírű színész és ún. „átváltozóművész” (angol megnevezése szerint: quick change artist). Briliáns karrierje¹ katonai szolgálata alatt kezdődött, amikor Maszavában (Eritrea) a tiszti klubban egymaga adott elő többszereplős jeleneteket. Rómába visszatérve kezdte azután tökéletesíteni azt a fajta előadóművészi ágat, ami világhírűvé tette: előre megírt (és zenével kísért)

---

¹ Életéről a Wikipedia hat nyelven ír, az olasz verzió (https://it.wikipedia.org/wiki/Leopoldo_Fregoli) több mint tíz, Fregoli életét leíró könyvről tud; ezek közül a Fregoli raccontato da Fregoli című (Rizzoli, Milano–Roma, 1936) önéletrajzi írást 2007-ben újra kiadták (Florence Art, Firenze). – Itt jegyezzük meg, hogy Szilágyi György író és humorista Komédia nagyban és kicsinyben című, a magyar cirkusz és varieté történetét tréfás színezettel is ecsetelő könyvében a Fregolira vonatkozó részeknél – talán szándékosan – olyan téves megjegyzések is szerepelnek, mint például a művész szíci-liai származása vagy a kertész foglalkozás megjelölése (Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1985: 16–22).

kis történetekben minden szerepet ő játszott, időnként eltűnve a színpadi függöny mögött, ahol segítői gyorsan átöltöztették (akár nőnek is). Karrierje során számos hosszabb-rövidebb turnén járt a széles világban. Louis Lumière-rel (1897-ben Lyonban) történt találkozására után ötlötte ki a Fregoligraph intézményét: ezek a jeleneteinek a megfilmesített változatai voltak, melyeket rendszerint programja végén vetítettek le (és nyilván reklám céljára szolgáltak).² Karrierje csúcán (egy impresszárióváltás miatt) anyagi csődbe került, ezért tovább folytatta fellépéseit, egészen 1925-ig, amikor is végleg visszavonul viareggiói villájába.³

Ahogy az a korabeli újságokból (és egyéb forrásokból⁴) tudjuk, az immár világhírű előadóművész a magyar fővárosban is járt,⁵ mégpedig az 1900. december 1. – 1901. január 31. közötti időszakban, és a Somossy Orfeumban lépett fel. Programján nyolc különböző darab⁶ szerepelt (zárójelben az olasz cím és a szerepek száma áll): *Relampago a gyorspincér / villámpincér* (*Relampago*⁷ o *Il cameriere lampo*, 7 szerep); *A méh* (*L'Ape*, 8 szerep); *A Becsületesség* (*L'Onestà*, 9 szerep); *9 óra 23 perc* (? , 9 szerep); *Az Eldorádó* (*Eldorado*); *Chameleon* (*Il Camaleonte*, 5 szerep); *A sorrentói [sic!] leánynevelő intézetben* (*Le educande di Sorrento*, 2 szerep); *Mimi* (*Mimi*, 6 szerep).

² Ez egy 4 x 3 méteres, színes lámpákkal keretezett vetítőernyő volt, amelynek Fregoli adta a *Fregoligraph* nevet. (Dizionario Biografico degli Italiani. Treccani. 50. kötet. 1998: 37, [http://www.treccani.it/enciclopedia/leopoldo-fregoli_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/leopoldo-fregoli_(Dizionario-Biografico))). L. még ehhez: COLAGRECO, LUIGI, Verso la multimedialità? Gli spettacoli di Leopoldo Fregoli fra teatro e cinema, <http://www.trax.it/olivieropdp/ateatro2002/fregoli.htm>.)

³ Haláláról Fregoli halálában is becsapta a közönséget címmel adott hírt a Prágai Magyar Hírlap (1936. dec. 2.). Sírja ma a római Verano temetőben van. – A Kis Újság (1936. nov. 29.) összetéveszti Girolamo Tatullival (hibásan írva a vezetéknevét: *Tattuli*), aki *Frizzo Fregoli* néven a Fregoli-utánczók népes sorába tartozott (l. még később).

⁴ Ilyen például Jon Letamendi és Jean-Claude Seguin Vergara írása a turnék időpontjának aprólékos felsorolásával (https://www.grimh.org/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=1159&lang=fr). Mint látni fogjuk, Fregoli budapesti tartózkodásának dátuma döntő fontosságú bizonyos, a magyar jelentések motivációjának feltárásával kapcsolatos információk helyzetételében.

⁵ Ezt a rövid budapesti látogatást csak néhány forrás említi meg.

⁶ Forrásaink a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap voltak: ezekben (és más) a napilapokban Fregoli budapesti tartózkodása alatt naponta voltak reklámok.

⁷ A *relampago* szó jelentése spanyolul: 'villám', és talán a spanyol nyelvterület (ahol Fregoli gyakran járt) nézőinek a kedvéért ez a szereplő neve. A *villámpincér* szó tükörfordítás – a magyar közönségnek.

1. ábra

A méh című Fregoli-előadás reklámja (Magyar Nemzet 1900. dec. 12.)

színpadon
lelke Vio-
lét szer-
zeteseg-
K: Janyó F.
Janyó E.
Janyó K.
Janyó J.
Fényes E.
Fényes H.
Fényes R.
Fényes S.
Fényes T.
Fényes U.
Fényes V.
Fényes W.
Fényes X.
Fényes Y.
Fényes Z.

SOMOSSY-MULATÓ

ALBRECHT FERENCZ igazgató.

Pénztáryitás 7 órakor. Kezdés 8 órakor.

Hatásos sikerei!

!! Fregoli !!

vendégszékének, kellemesen felmunkázó.

A méh (L'Abeille)

nagy opera parodia 1 felv. Előjáték, négy jelenet és
gyula. **Összes előadások: 1000 darab Fregoli.**

SZÍNHÉLYEK:

Fregoli	.....	.....	.....
Trján	.....	.....	.....
Gyula	.....	.....	.....
Cajó	.....	.....	.....
Lehenger	.....	.....	.....
Bran	.....	.....	.....
Méhes	.....	.....	.....
Begéltető	.....	.....	.....

Költemés enj és kérsma.

Ugyint az összes műterők. 17000

HELYTÁRAK:

I. emeleti páholy (4 soros)	.....	15 Ft
II. " " " " " "	.....	8 " "
Idegen páholyok I. em. és földszint I. sor	.....	3 " "
Ugyanaz a II. sor	.....	2 " "
Ugyanaz a III. sor	.....	1 " "
Földszint I. sor	.....	2 " "
Földszint II. sor	.....	1 " "
Ugyanaz a III. és IV. sor	.....	1 " "

Földszinti számozott helyek:

I-4 soros	.....	3 Ft
5-8 " "	.....	2 " "
9-12 " "	.....	1 " "
13-16 " "	.....	1 " "

N. B. FREGOLI vendégszékét alatt a mű-
terék számított azoké, melletti lesz általánosan, és a nagy-
díjazott, közzévaló kedvelőre a kedélyes kivételé díre,
mégé lesz bevezetve, és bocsánatára rendelkezésre
bocsátják. Ezeknek csak igen értékes előadásokba
kapcsolód a Somossy-Mulatóban, Pénteki érik: reggel
9 óráig déli 1 óráig és délután 3 óráig az előadás
végig.

A nagyérdemű közönség kégyelmére az előadás
még a Somossy-mulatónál igazságtól költségekkel minden
irányban, nyugint Budapest, és egyéb előadásokba kap-
csolód a Somossy-pénztáránál egyes napon el, to-
vábbá **Wassz A.** nagyérdeműben **Károly**-szórtól 20.

Magyar
Budapest-ba
37002
knt és csato
Hírteljesítés
dírtel. A
tájékoztató
munkájára a
irt. Budapest
hirdetési
osztályánál
netek 2 és a
szeged
december 15
sál (Pest)
20k be alál
Hírteljesítés
költségeit
betétként kint
14-és déli
költségeit
okiban tudj
papírok a 2
napnál nem
meg nem ha
lári betétként
Az ajál
tartás mag
Az ajál
nem fogadja
1. Budapest
40499/
balparti útlal
alál 400 hely
kilométer hos
kivételével an
mál. Hírtel.
nem tájékozt
váltólra az
nyilvános
62. sz. I. em.
számozott.
Az ezt
don felöllyg
vontakozó kel
kiszámít által
december 15
sál (Pest)-kor
don ajánlatb
világosra meg
sára. az sz

Az egyik előadás (1901. jan. 10.) bevételeit jótékonyági célokra ajánlották fel.⁸ A budapesti előadások végén is működött a Fregoligraph. A fővárosban a művész összesen kb. hetvenszer lépett fel, ugyanis voltak délutáni és esti előadások is. Fregoli 1901 januárjának végén hagyta el Budapestet, és a bécsi Carl Theaterben folytatta sikersorozatát. A Somossy Orfeum 1901. áprilisi programjában viszont már megjelentek a Fregolit felidéző, öt utánzó műsorok (pl. a Fregoli-induló, illetve Baumann Károly Fregoli-paródiája⁹): úgy tűnik, hogy a mulató vezetői így kívánták meghosszabbítani az olasz művész közönségvonzó sikerességét. A Fregoli-utánzók száma még szaporodott: 1903-ban például Gyöngyi Izsó (1860–1923) magyar színész lépett fel a karneváli időszakban Nagykanizsán a nagy táncteremben egy A magyar Fregoli című számmal,¹⁰ de még hosszú évtizedeken át fel-felbukkantak olasz¹¹ és magyar¹² imitátorok.

⁸ A felajánlás 3000 korona volt (Pesti Napló 1901. jan. 11.), bevételei után azonban Fregolinak 400 korona adót is kellett fizetnie (Pesti Napló 1901. jan. 15.).

⁹ L. Wikipedia (https://hu.wikipedia.org/wiki/Baumann_K%C3%A1roly).

¹⁰ A magyar cím: A magyar Fregoli (Zalamegye 1903. febr. 15: 5).

¹¹ Magyarországon is járt Frizzo-Fregoli, aki – a helyi újságokban megjelent közlemények szerint – 1904-ben és 1906-ban turnén volt Debrecenben, Kecskeméten, Pápán, Nagykanizsán és Pécsen is. A Szamos c. újság 1904. febr. 28-i számában hosszabb cikk olvasható műsoráról. – 1910-ben egy bizonyos Jassy Fregoli neve bukkan fel a sajtóban szegedi (Délmagyarország 1910. júl. 6: 10) és szatmári (Szamos 1910. júl. 31: 5) fellépései kapcsán.

¹² L. pl. a Budai Napló c. újságban (1919. febr. 23: 3.) megjelent hírt.

3. Transzoniμία

3.1. Tulajdonnévből tulajdonnév. Fregoli népszerűségének egyik első nyelvi vonatkozású következménye az volt, hogy családnevét néhányan álnévnek választották. 1901-ben jelent meg például az a 27 oldalas, a hasbeszélés művészetéről szóló, Gerő I. Imre által kiadott könyvecske, melynek szerzője egy állítólagos *Fregoly*¹³ (tehát a „magyaros” -y végződéssel). Két évtizeddel később a Színházi Világ című lap humoros rovatát jegyezte a szerző *Fregoli* álnévvel.¹⁴ Úgy tűnik, még ma is eszébe juthat valakinek e név álnévként való használata: a Facebookon találtunk ugyanis egy bizonyos *Madame Fregoli*-t.¹⁵ – Itt említhetjük még meg, hogy Molière *Le Médecin volant* (1645) című, tartalmilag szerepcserén, megtévesztésen alapuló egyfelvonásosát Réz Ádám a 20. sz. közepén *Doktor Fregoli* címmel magyarította;¹⁶ (a darab olykor *Fregoli doktor* névsorrendű címmel is feltűnik magyar forrásokban¹⁷). Egy korábbi, 1884-ben megjelent másik magyar fordítás (Toldy László munkája) még – a „szó szerinti” – *A repülő orvos* címet viselte.¹⁸

A *Fregoli* név – ennek egyik lehetséges női változatával együtt – már egy a 20. század elején játszott színházi darab címében is felbukkant: az *Egy borbély család kalandjai vagy Fregoli és Fregolina* című, négy felvonásos „énekes bohózat” ösbe-mutatója 1903. szept. 3-án volt a Városligeti Színkörben.¹⁹ Szerzője Déry Miklós²⁰ (társszerző: Koller Béla), a zenét Daniello Cipoleoni (sic!, ALPÁR 1991: 102) szerezte.

A *Fregoli* név nőt jelölő variánsai (*Fregolina*, *Fregolia*) tehát már a művész aktív pályafutása alatt megjelentek, és személynévként vagy más típusú tulajdonnevekként is használatosak lettek. A „női Fregolik” sorában szerepelt a híres Fedák Sári már 1901-ben, *Fregolina* néven.²¹ 1906 tavaszán a magyar újságok reklámozták az alig 8 éves olasz Tina Parri turnéját, aki szintén *Fregolina* álnéven lett híres.²² A (*Miss*) *Fregolia* művésznév 1911-ben és 1918-ban²³ is felbukkant a magyar újságokban, sőt (talán már egy másik személyre vonatkoztatva?) még 1933-ban is, ezúttal magyar utónévvel párosítva (*Fregolia Ica*²⁴). 1915-ből találunk adatokat (elsősorban szegedi és pápai napilapokban) a *Miss Sheba (the Lady)*

¹³ A hasbeszélés művészete. Utasítások a hasbeszélés mesterségének gyors elsajátítására és állathangok utánzására (Gerő I. Imre, Budapest, 1901).

¹⁴ Színházi Világ 1921. máj. 7.

¹⁵ Alias Kurucz Adrienn (<https://en-gb.facebook.com/madamefregoli>, 2019. febr. 25-én megtekintve).

¹⁶ Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1965: 21–36.

¹⁷ Mégpedig elsősorban egy 2017-es debreceni előadás kapcsán, egyúttal – tévesen – Réz Pálnak tulajdonítva a magyar fordítást. (l. pl. <http://deszinhaz.hu/fregoli-a-padon>).

¹⁸ Athenaeum, Budapest, 1884. (l. Gragger Róbert, Molière első nyomai a magyar irodalomban. Irodalomtörténet 19. 1909: 324).

¹⁹ A darab tartalma le van írva a Magyar Színpad c. lapban (1903. szept. 27: 4).

²⁰ A név *Déri* változatban is előfordult.

²¹ Budapest Hírlap 1901. márc. 10.

²² Úgy tűnik (l. Magyar Színpad 1906. máj. 21: 3), hogy magyarországi fellépésére végül nem került sor.

²³ Fellépett például a Fővárosi Orfeumban (Fővárosi Hírlap 1918. aug. 28., szept. 11.) és Debrecenben a Vígszínházban (1918. dec. 6., 7.).

²⁴ Valószínűleg egy magyar művésznő álneve lehetett. (Délmagyarország 1933. okt. 5: 7).

Fregoli művésznévre; 1925-ből való²⁵ a *Hella*²⁶ *Fregolia* művésznév (viselőjéről a „hasbeszélés művészeként” szólnak).

A női *Fregolia* és *Fregolina* névváltozatok felbukkantak a magyarban további tulajdonnévi funkciókban is, mégpedig elsősorban mint márkanevek. A *Fregolia* nevet adták például a harmincas években egy akkor egy budapesti társaság által gyártott, 80 x 60 cm méretű, összecusukható lemezkádnak.²⁷ Az egyik online piactéri oldalon fellelt,²⁸ a kádról készült fényképen jól látszik a márkanév (*Fregolia*) és a gyártó neve, címe is. Ezt azért fontos megjegyezni, mert korabeli sajtóorgániumokban e tárgy jelölésére más név (*Fregolina*²⁹) is feltűnt.³⁰

2. ábra

Fregolia összecusukható fürdőkád

²⁵ Nyírvidék 1925. márc. 4: 6.

²⁶ Német vagy északi név.

²⁷ Az Est c. újságban közreadott (1930. jún. 6: 9) reklámot rajzzal is illusztrálták (egy hölgy fürdik a fürdőkádban).

²⁸ A feliraton ez olvasható: „FREGOLIA összecusukható fürdőkád MAKART Budapest VI. Lovag út 19 Magyar Királyi Szabadalom” (a fürdőkádat 2019 márciusában kínálták 12 000 Ft-ért; <https://www.vatera.hu/antik-fregolia-osszecusukhato-furdokad-ritkasag-2651372828.html>).

²⁹ Itt a Lovag utca 21. van címként megadva (Budapesti Hírlap 1930. okt. 4: 13).

³⁰ Címként itt is a Lovag utca 19. van megadva (Eger 1930. jún. 22: 4), ami megegyezik a korabeli budapesti telefonkönyv 1939-es előfizetőinek névsorában fellelhető címmel.

A *Fregolina* márkanévre találtunk (szintén rövid életű) adatot a második világháború utáni időszakból is: egy színét változtató fülklipszet is így neveztek.³¹

Szintén transzonímiáról van szó a *Fregoli* lónév esetében. Már a 20. sz. elején (1903) így nevezte el egyik lovát Liptay Béla.³² A húszas-harmincas években Budapesten versenyző, szintén *Fregoli* nevű ló már valószínűleg egy másik paripa.³³

A tulajdonnévi használatok között megemlítjük, hogy címekben is felbukkan a *Fregoli* tulajdonnév. Az időben az első ilyen jellegű használatot 1901-ből leltük fel, amikor is *Fregoli-induló* volt a magyar megfelelője az amerikai J. P. Sousa Stars and stripes (forever) című indulójának³⁴ (a magyar cím motivációját egyelőre nem tudtuk megfejteni). Később (1917–1919 között) használták a nevet a Fidibusz című szatirikus-irodalmi újság „fedőcímeiként” is.³⁵ A kilencvenes években azután a TOP TV egyik műsorának volt a címe *Fregoli – Klipek*.³⁶ 2005-ben pedig felbukkant a Lakáskultúra című magazin időszakos mellékletének címeiként is.

3.2. Tulajdonnevet tartalmazó szintagmák. Áttérünk a *Fregoli* családnevet tartalmazó olyan szintagmák tárgyalására, amelyben az olasz művész családneve

³¹ Az eladó: Somló József, Budapest, Andrásy út 27. (Haladás 1948. szept. 2: 2).

³² A ló elnevezéséről a Vadász és verseny-lap számolt be (1903. szept. 11: 549, 1906. aug. 17: 485).

³³ 8 órai újság (1932. ápr. 9.) és további hírek az MTI-től.

³⁴ Ez az adat zenei antikváriumok honlapjairól, illetve napilapokból került látóterünkbe (pl. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Zalamegye_1901_1/?pg=105&layout=s). Használatos volt a *Fregoli-Marsch* cím is. – 1908. máj. 12-i adat a debreceni Városi Színház plakátjáról: a Narancsvirág című darab betétdalaként a *Fregoli-indulót* „füttyöli Fisch Lajosné urnó”.

³⁵ Ebben a két évben a Fidibusz (melyet 1917–1927 között adtak ki) ezen a néven nem volt árusítható nyilvános helyeken (csak az előfizetőknek maradt meg az eredeti címen a lap), és helyettesítő névnek a *Fregoli* címet választották. (L ehhez: LAKATOS 1979: 153; NAGY é. n.; SEREG 2012: 555.)

³⁶ A TOP TV 1995–1996 között működött, zenei műsorokat sugárzott. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Top_TV).

megőrizte tulajdonnévi szerepét. Ennek a típusnak az esetében felmerül a nagybetűs vagy kisbetűs írásmód, illetve az egybeírás vagy különírás kérdése is: megállapítható, hogy sok az ingadozás, így a tulajdonnévi vagy a köznévi státus eldöntése is sokszor nehéz. (Példák e két eset kereszteződésére, illetve „végpontjaira”: *Fregoli szerep* és *fregoliszerep*.³⁷) Ehhez az alcsoporthoz elsősorban a nagybetűs személynevet tartalmazó szintagmák sorolhatók, melyek között vannak márkanevek, intézménynevek, egy verseny (játék?) és egy betegség neve is.

Márkanév részeként az olasz családnév a múlt század harmincas-negyvenes éveiben bukkant fel (1933, 1934: *Fregolin fürdőkádpaszta* és 1943: *Fregoli befőzőpor*).³⁸

Az ezt a nevet viselő intézmények sorába elsősorban (ma már nem működő) budapesti kávéházak, bisztrók, boltok tartoztak, mind még a művész aktív időszakában (pl. a *Fregoli kávéház* 1907-ben Pesten a Kis-stáció u. 5. sz. alatt volt, tulajdonosa: Neuvelt Gyula), mind az utóbbi évtizedekben (a *Fregoli kávézó* Budán a Karinthy Frigyes út 13. sz. alatt volt; a *Fregoli Shop* pedig lakberendezési üzlet volt a 2009–2013 közötti időszakban Budapest belvárosában, a Bástya u. 12. alatt).³⁹ – A *Fregoli színészegylet* nevű társulatot három színész alapította meg 2005-ben;⁴⁰ talán ugyanarról az intézményről van szó, amely 2015 augusztusában Nagyváradon lépett fel (az utóbbiról szóló hírekben ugyanis a *Fregoli Színház* elnevezés áll⁴¹). – Békés városában működött a *Fregoli társastáncklub*, ennek neve ma már *Fregolina társastánc klub*.⁴²

Néhány évvel *Fregoli* magyarországi fellépése után a budapesti Polo Club versenyszámai közé iktatta a *Fregoli-verseny* nevű játékot. A leírás szerint a verseny így zajlott: „A *Fregoli* versenyben nyolcz úr vett részt. A pályázók egy-egy bábut kaptak, a melyekkel a hölgyekhez kellett lovagolniok, a kik átöltöztették a babákat. Egy pózna megkerülése után a csapatnak ismét a juryhez kellett galoppoznia a ki elsőnek ért oda s rendben átadta a babát, kapta a tiszteletdíjat.”⁴³ Amint látjuk, inkább társasjátékról, mint valódi lovasversenyről van tehát itt szó, így nem is véletlen, hogy a „verseny” – nevével együtt – igen gyorsan a feledés homályába merült.

³⁷ Egy 2019. febr. 13-án lefuttatott Google-keresés eredménye ez lett: *fregoliszerep* 84 találat; *Fregoli szerep*, *fregoli szerep* és „*fregoli*” *szerep* (együtt) 7 találat.

³⁸ Adatok a *Festék* közlöny c. újság 1933. és 1934. évi számaiban; reklám a *Pesti Hírlapban* (1943. júl. 11: 8).

³⁹ Források: Budapesti Czim- és lakásjegyzék 1908: 852; internetes információs oldalak (<https://www.nyitvatartas24.hu/uzlet/Budapest-FREGOLI%2520K%25C3%2581V%25C3%2589Z%25C3%2593%2520Moka%2520International%2520Kft.-568165A.html>; <http://visitbudapest.travel/local-secrets/fregoli>).

⁴⁰ Az alapítók: Hajdú Steve, Magyar Attila és Szakács Tibor. Az egyesület vándortársulatként működik, programjukon elsősorban magyar népszínművek szerepelnek.

⁴¹ Híradás az eseményről a nagyvárad Reggeli Újságban (amely 2018. febr. végéig jelent meg).

⁴² Az erről szóló híreket l. a *Békési Újság* 2009–2010-es számaiban.

⁴³ A játékról a *Vadász- és Versenylap* (1903. ápr.–máj.) és a *Vasárnapi újság* (1903. máj. 31: 356) számaiban találtunk híradást és leírást: ezekben a játék neve előfordul *Fregoli verseny*, *Fregoli-verseny*, *fregoli-verseny* írásmódokban is. Az idézet szintén a *Vadász- és versenylapból* származik (1903. máj. 8: 242).

E csoportban utolsóként megemlíthetjük még a több nyelvben is jelen lévő (ol. *sindrome di Fregoli* vagy *fregolismo*, ang. *Fregoli delusion*, ném. *Fregoli-Syndrom*) pszichés betegség nevét: *Fregoli-szindróma*, *Fregoli-téveszme*.⁴⁴ Előbbi címmel alkotott színpadi művet Réti Anna (a darab bemutatója Budapesten a Trafó Színházban 2009. szept. 8-án volt⁴⁵).

4. Köznevesülés (deonímia). A köznevesülés eseteire rátérve megemlítjük, hogy *Fregoli*, *fregoli* címszó megjelent már a 20. sz. elején néhány szótárunkban, mégpedig KELEMEN idegen szavak szótárában 1917-ben (még nagy kezdőbetűvel és „ol. átváltozóművész” ekvivalenssel), továbbá ECKHARDT 1935-ös magyar–francia szótárában a következő jelentésekben: „1. (*konyh*) séchoir *m* (de plafond) mobile; 2. (*átváltozó művész*) homme à transformations”. Az előbbi két szakirodalmi forrásra hivatkozó EtSz.-ben szintén két aljelentésben szerepel: „1. ’bámulatos gyorsasággal külsejét változtató művész’ [...] 2. ’konyhában, mosókonyhában kifüggeszhető ruhaszárító készülék.’” Az is megjegyzendő, hogy ebben a fontos alpműben a szó (CAFFARELLI–MARCATO 2008 alapján: tévesen) összefüggésbe van hozva az „ol. *fregola* ’das Laichen der Fische, ívás’” szóval.⁴⁶ Történeti és szinkrón szótárainkban a későbbi korokban is rendre szerepel.⁴⁷ Ezek az adatok mutatják a szónak a magyarban meglévő vitalitását, ami valószínűleg a *fregoli* szóval jelölt háztartási kiegészítő eszköz népszerűségével és elterjedtségével áll kapcsolatban.

Mint Magyarországon ismeretes, egy a plafon alá felhúzható szárítóalkalmatosságról van szó, ami feltalálása (azaz a 20. sz. eleje) óta eleinte szinte nélkülözhetetlen, de máig használatos (mert igen praktikus) berendezési tárgya lett a (nagy)városi lakásoknak.⁴⁸ Első megjelenésekor a *fregoli* fő alkotóelemei a fa-

⁴⁴ Az angol Wikipédia leírása szerint: „The Fregoli delusion is a rare disorder in which a person holds a delusional belief that different people are in fact a single person who changes appearance or is in disguise.” Első leírói 1927-ben P. Courbon és G. Fail voltak (https://en.wikipedia.org/wiki/Fregoli_delusion).

⁴⁵ Alcíme: „avagy nem a ruha teszi az embert”. Kritikák a műről és az előadásokról számos helyen található az interneten. Az előadást létrehozó stáb munkájában részt vett az olasz Claudio Stellato is.

⁴⁶ CAFFARELLI–MARCATO családnévszótárában (2008) a *Fregoli* családnév kapcsán többféle lehetséges eredet is szerepel (de az EtSz.-ben álló nincs közöttük): lehet ragadványnév az ol. *frégola* ’briciolo, minuzzolo’ [m. ’morzsa’] jelentésű szóból; Calabriában a *frégula* ’ferula’ [m. ’pálca, sín, pásztorbot’] szó állhat mögötte, illetve lehetséges még egy (a *Federigo* alakból származó) *Frego* névtő továbbképzése is.

⁴⁷ EtSz.; TESz.; EWUng.; ÉKsz.²; BAKOS 2005; TÓTFALUSI 2005; TOLCSVAI NAGY 2007; ESz.; ÉrtSz.+; FÁBIÁN–SZABÓ 2010; KISS 2012. Megemlítjük, hogy HERCZEG GYULA kétkötetes olasz–magyar nagyszótárában (HERCZEG 1978) még szerepel a (*szính* minősítésű) *fregolismo* gyors díszletcserélés” ekvivalencia, amely azonban már kimaradt a szótár későbbi, egykötetes változatából (HERCZEG–JUHÁSZ 2000). Az ellenkező irányú (tehát magyar–olasz) szótárak közül a szó szerepel KOLTAY–KASTNER 1981-ben két aljelentésben: 1. (*átváltozó művész*) trasformista, 2. (*szárító*) tenditoio (sic!); ugyanennek a szótárnak az egykötetes, későbbi változatában (KOLTAY–KASTNER–JUHÁSZ 2000) már csak a második aljelentés áll, továbbra is *tenditoio* ekvivalenssel – holott ez jelentősen ritkább alak, l. a világhálón – és megtoldva (az itt kevésbé értelmezhető) *saliscendi* szóval. A szó nem címszó FÖRIS 2002-ben.

⁴⁸ Népszerűségének (és szükségességének) egyik oka az is lehetett, hogy a nagy bérházakban a megszorodó lopások miatt a háziasszonyok, cselédek már nem a közös padlásterbe vitték szárítani

keret és a kifeszített spárgák voltak, mai változatánál a keret fém, és a spárgát felváltotta a műanyag zsinór. Rendszeres helye korábban a konyha volt⁴⁹ (ahol a konyhai tevékenységek során felmelegedett levegő meggyorsította a száradási folyamatot); mai helye inkább a fürdőszoba vagy valamilyen mellékhelyiség. (Az első fregolik tervképe látható a szabadalmi kérvényben.)

Bizonytalanság övezi ennek az elnevezésnek a történetét: azt, hogy hogyan lett éppen ennek az olasz átváltozóművésznek a családneve e (tipikusan csak magyar) szárító alkalmatosság neve. Talán a Bálint Marcell színházi rendező és író önéletrajzi írásában találunk a megfejtéshez vezető adatokat, szavait azonban fenntartásokkal kell kezelnünk. Visszaemlékezéseiben (Bálint 1990: 16–17) az író azt állítja, hogy édesapja, Blau Jónás találta fel a felhúzzható ruhaszárítót.⁵⁰ A (világhálón is elérhető adatbázissal rendelkező) Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának dokumentumai között a kérelem – 1900. június 12-i dátummal – valóban regisztrálva van, de (a vágsellyei lakosként feltüntetett) Blau Jónás névén, a dokumentumban szereplő tárgy neve pedig *ruhaszárító*; 1901 márciusában azután Blau Jónásné Újítás ruhaszárítókon című kérelmet is beadott a hivatalba (tehát még ebben is a *ruhaszárító* elnevezés szerepel).⁵¹ Bálint Marcell visszaemlékezéseiben ezzel szemben az áll, hogy a találmány és neve az 1896-os Millenniumi Ünnepekhez köthető: ekkor ugyanis a Városligetben (az ekkor már négy gyermekes) Blau Jónás megnézte Marcello (sic!) Fregoli egyik fellépését, és ez inspirálta arra, hogy friss találmányát a *Fregoli* névre keresztelje, és „a Marcello nevet pedig számomra tartotta fenn” (Bálint 1990: 17).⁵² Összefoglalva a Bálint szövegében rejlő információkat: az író szerint tehát előbb történt meg a szárító feltalálása, ez körülbelül egybeesett Fregoli 1896-os budapesti fellépésével, s ennek hatására adta édesapja a *fregoli* nevet találmányának. Több ellentmondás is rejlik azonban ebben az elbeszélésben: számos forrásból rekonstruálhatóan⁵³ Fregoli 1895–96-ban nem járt Budapesten (ekkoriban ugyanis elsősorban Észak- és Dél-Amerikában turnézott); mint már említettük, Budapesten 1900. december 1.

---

a ruhákat (l. ehhez József Attila Mama c. versének híressé vált sorait), hanem ki-ki a saját lakásában próbálta ezt a mindennapi élethez szorosan hozzátartozó feladatot megoldani. L. ehhez: „A ruhákat a gyakori lopások miatt (padlás) a konyhában fregolin szárogatták” (TAKÁCS 2014: 176).

⁴⁹ Erre utaló megjegyzést találunk több nyelvészeti forrásban is (ECKHARDT 1935; EtSz.; KARINTHY 1947: 25).

⁵⁰ Valószínűleg Bálint önéletrajza nyomán született meg Szőke András (2000. febr. 3-i dátumú) blogírása (<http://www.webdesign.hu/merliner/napi/szinema00.html>).

⁵¹ <http://epub.hpo.hu/e-kutatas>; keresőszó: „Blau Jónásné”.

⁵² „Már ott a Városligetben elhatározta [...], hogy szabadalmaztatni fogja a ruhaszárítót és ennek FREGOLI nevet ad. Így is tett.” Saját nevéhez kapcsolódó megjegyzéséhez hozzá kell tennünk, hogy Bálint Marcell 1911-ben, tehát Leopoldo Fregoli – Bálint által feltételezett – látogatásához képes 15, a találmány beadásához képest 10 évvel később született.

⁵³ A világhálón elérhető számos forrás közül itt most csak kettőre hivatkozunk, a Wikipédia olasz, illetve német nyelvű, Fregoliról szóló oldalaira: „Tra il giugno 1895 e il febbraio 1896 fece una tournée in America Latina esibendosi in Argentina, Brasile e Uruguay, poi nel maggio del 1896 debutta negli Stati Uniti dove rimarrà in tournée per 6 mesi” [...], „1896 májusában az Egyesült Államokban debütált, ahol még 6 hónapon át turnézott”]; „1896 führte sein Weg durch Spanien, Süd- und Nordamerika”.

és 1901. január 31. között lépett fel, ekkor azonban a szabadalmi kérvények (*ruhaszárító* néven) már kb. fél éve be voltak adva a kompetens hivatalban.

Szintén Bálint elbeszélése szerint a ruhaszárító szabadalmát édesapja később eladta egy Breslauer nevű asztalosnak,⁵⁴ aki belefogott a gyártásába, és sikeres terméké tette. Évekkel később (1922 szeptemberében) azután maga Breszlauer Izidor is bejegyzési kérelemmel fordult a szabadalmi hivatalhoz (tervezete a felhúzható ruhaszárító méretének az aktuális elhelyezési körülmények szerinti megváltoztathatóságára irányult): a *fregoli* elnevezés azonban ebben a dokumentumban sem szerepel.⁵⁵

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy elterjedésével párhuzamosan a ruhaszárítót több néven is említették. A 20. sz. elejétől kezdve a korabeli napilapokban több hirdetést is találtunk (pl. magától Blau Jónástól,⁵⁶ de egy bizonyos Spiegel Józseftől is⁵⁷), amelyekben a *Fregolin ruhaszárító* elnevezés szerepel. Breszlauer később (1929-ben⁵⁸) kísérletet tett a *fregolia* név elterjesztésére is (mely még 1933-ban is felbukkant⁵⁹); mint láttuk, ez a névváltozat már korábban előfordult női tulajdonnévként, tehát lehetett „hívószó” funkciója is.

Az EtSz. vonatkozó szócikkének záró mondata még ez volt: „A *fregoli* ’ruhaszárító’ jelentése magyarázatra szorul”. A fellelt adatok és források valószínűleg sokat segítenek KARINTHY FERENC (olasz–magyar szakos) nyelvész és szépiró, illetve a TESz. és az EWUng. (egymással nem teljesen megegyező) magyarázatainak összesítmésében azt illetően, miért és hogyan válhatott a *Fregoli* tulajdonnév a magyarban ’ruhaszárító’ jelentésű köznévvé. Olasz jövevényszavaink című doktori értekezésében KARINTHY a *fregoli* szócikkben kognitív-metaforikus folyamatot tételez fel, melyben párhuzam van Fregoli ruhaváltoztatásai és a szárítón a ruhák szintén folyamatos változása között: „A [*fregoli*] szó ’ruhaszárító berendezés’ jelentése annak felismeréséből keletkezhetett, hogy a ruhaszárító készülék, hasonlóan az átváltozó művészhez, sokféle, sokszínű, állandóan változó ruhanevét hord.” (KARINTHY 1947: 25). E magyarázat szerint tehát köznevesülési folyamatról van szó (a művész tulajdonnévből származik a ’ruhaszárító’ jelentésű köznévről). A TESz. is említi a személynévből kiinduló metaforikus hátteret, ugyanakkor mégis inkább márkanevből származónak látja a *fregoli* ’ruhaszárító’ köz-

⁵⁴ Bálint így ír: „Édesapám nagyon kiskeresetű, pénztelen volt, ezért a Fregolit nem tudta legyártani. Így kevés pénzért eladta a készítési jogot, a név használatát egy Hunyadi téri Breslauer nevű asztalosnak. Ő ezen meggazdagodott. Így ebből családunknak csak 1-1 Fregoli-ruhaszárító, nekem pedig az utónevem jutott.” (Bálint 1990: 17.) – Bálint könyvéből (1990: 16) és a világhálón is elérhető adatokból kiderül, hogy Blau Jónás a triezsi illetőségű Generali Biztosító ügynöke lett, 1930 októberében halt meg (l. pl. Pesti Hírlap 1930. okt. 23.).

⁵⁵ Rajzzal is illusztrált adatlap (<http://epub.hpo.hu/e-kutatas>). A dokumentum címe: Ruhaszárító készülék.

⁵⁶ Rajzzal kísérve: Budapesti Hírlap 1901. jan. 29: 15.

⁵⁷ Spiegel József és fia, Budapest, Sajó u. 5/a. Az adatok forrása: budapesti telefonkönyvek az 1912–1943 évekből; 1929-től a lakcím: Egressy út 46.

⁵⁸ A budapesti távbeszélő-hálózat előfizetőinek névsora, 1929 májusa: „Breszlauer Izidor asztalos m., előszoba, konyha és mosókonyha berendezések raktára, Fregolia ruhaszárító készítő, VI. Hunyadi-tér 7. Tel. 960-80”.

⁵⁹ „Eladó [...] fregolia ruhaszárító” (Esztergom és vidéke 1934. okt. 25: 4).

nevet.⁶⁰ A TESz. szerzőinek felfogása szerint tehát első fázisban transzonímiáról (személynévből márkanév), második fázisban pedig köznevesülésről (márkanévből köznévvé) lehet szó. Az EWUng.-ban azután egy újabb – de véleményünk szerint a legkevésbé valószínű – magyarázat bukkan fel, és (megmagyarítva) ugyanez szerepel egyelőre a most készülő ÚESz.-ben is.⁶¹ – Felvetünk egy újabb motivációs lehetőséget is:⁶² mivel Fregoli színpadon lépett fel, talán lehetséges, hogy a függöny mögötti segítők az egyes megjelenések után levett ruhákat egy zsinórpadlás segítségével húzták fel a magasba, hogy minél gyorsabb lehessen a szerepek váltakozása. Akár a zsinórpadlás is lehetett tehát a ruhaszárító fregoli „előképe”. – Az adatok tükrében az említett folyamatok és mozzanatok egymást erősítve működtek és alakíthatták a jelentéseket.

4.1. Köznevesülés képzőkkel. A *Fregoli* családnévből a magyarban képzőkkel megalkotott, köznevesült alakok több más európai nyelvben is jelen vannak; a magyar változatok gyakran szerepelnek szótárainkban.

A 20. sz. első évtizedeiben született meg a *fregoliada/fregoliáda* szó, amely két korabeli idegen szavak szótárában (KELEMEN 1917; SZÉCSI 1936) is címszó, mindkettőben *gyors átalakulás* ekvivalenssel (a szó motivációja teljesen világos, hiszen Fregoli villámgyorsan öltözött át színpadi jeleneteiben).⁶³ A szó egy (Fregoli által inspirált) irodalmi-színházi műfaj nevévé is vált (szinonimaként erre talán az ang. *sketch* szót lehet használni): alig néhány hónappal követi csak Fregoli budapesti fellépéseit a magyar sajtóban *fregoliada* írásváltozatban feltűnt alak.⁶⁴ További, immár -á-s írásmódú változata (*fregoliáda*) felbukkan például Ady Endre munkásságában (1905-ben⁶⁵), továbbá: a Nemess Ernő⁶⁶ által írt A betörő című darab kapcsán és egyéb kabaréprogramok említésekor (Színész-felvétel, 1910 és Fekete párduc, 1921: ezekhez l. ALPÁR 1978: 36, 327). Ma e szónak régies-irodalmi íze van.

Az ol. *fregolismo* szó a magyarban *fregolizmus* alakban jelent meg és (más nyelvekhez hasonlóan) a harmincas évektől kezdve használták ’(át)változás, vélemény- és pártváltoztatás (elsősorban a politikában)’ jelentésben, melynek azonban korabeli szótárainkban nem leltük nyomát. HERCZEG 1978-ban publikált két-kötetes nagyszótárában szerepel (a színházi használatúnak besorolt) *fregolismo*, *gyors díszletcserélés* magyar ekvivalenssel.

⁶⁰ „A 2. és a 3. jelentés az 1.-ből jött létre hasonlóságon alapuló névátvitellel”; „2. jelentésében eredetileg márkanév lehetett”.

⁶¹ „Bed 2 lässt sich mit der raschen Verstellbarkeit des Geräts erklären” (EWUng.); „A 2. jelentés a szerkezet gyors állíthatóságával magyarázható” (TESz.).

⁶² Az ötletért PÁL FERENC (ELTE BTK Portugál Tanszék) kedves kollégámnak mondom köszönetet.

⁶³ Ebben a jelentésben használatos a szó például az Esztergom c. újságban (1908. szept. 27: 3).

⁶⁴ Szerepel a szó például a Fedák Sári berlini fellépéséről szóló híradásban (Szatmár c. újság, 1902. aug. 19.).

⁶⁵ A Budapesti Napló 1905. máj. 12-i számában, a budapesti Vígyszínház repertoárjára került Miss Chipp c. darab bemutatójáról szóló Ady-írásban: „Van az ilyen darabban minden. Apacs-tragédia, hipnózis, kormányozható léghajó, Marconigraf, telepátia, angломánia és anglofóbia [...], szentimentalizmus, rémség, tánc, fregoliáda, zene”.

⁶⁶ Író, újságíró (szül. 1889-ben).

4.2. Köznevesülés jelzőként. Elemzésünk utolsó pontjaként felsorolunk még olyan eseteket, amelyekben a *Fregoli* név elveszítette tulajdonnévi státusát és – átvitel, illetve metaforizáció révén – szókapcsolatokban (vagy önállóan is) változást vagy változékony, bizonytalan jelleget fejez ki (valaki/valami hasonlít Fregolira; valaki/valami olyasmit csinál, úgy változik, mint Fregoli stb.).

Az egyik legkorábban felbukkanó eset az volt, amikor a *fregoli* szó jelzőként olyan ruhadarabokat jelölő szavak elé került, amelyeket mindkét oldalukra fordítva lehetett viselni (ang. *double face*), pl. *fregoli kabát*, *fregoli babaruhák*, *fregoli modell*. A szónak ez a jelentése több magyar szótárunkban szerepel,⁶⁷ és a magyarázatokban mindig van utalás Leopoldo Fregoli személyére és művészetének mibenlétére. A mostani vizsgálat során a 20. sz. eleje magyar sajtójában feltárt sok adat tükrében szükségesnek tűnik e jelentés első előfordulásának szótárainkban közölt adatait antedatálni. Így például az EWUng.-ban szereplő 1958-as év bizonyosan javításra szorul, hiszen már 1901-ből (azaz Fregoli pesti fellépésének évéből!) találtunk e használatra példát újsághirdetésekből: „(Fregoli) női kabátok”; 1911-es a *Fregoli hordható felöltők* adat, továbbá 1927-ből valók a *fregoli modell* és a *fregoli ruhák* használatok.⁶⁸

A ’változás’ jelentéskomponens teszi lehetővé a névnek, illetve szónak az olyan szóösszetételekben való használatát, mint pl. *fregoli tervek*: ezzel azt a tervezési-építési módot jelölték, amikor az egyhangúnak bizonyuló blokkházakat már szándékosan úgy tervezték meg, hogy némiképp variálhatók is legyenek.⁶⁹ – Ma is (bár ritkábban) használatos a politikai nyelvben a *fregoli politikus* ’köpönyegforgató’, illetve a színházi nyelvben a *fregoli szerep* és a *fregoli darab* kifejezés.

A *fregoli* szavak elnevezés azokra a lexémákra vonatkozott, amelyeket előlről vagy hátulról olvasva ugyanazt a szót olvashatjuk ki (ezekre azonban inkább a *palindrom* szó használatos).⁷⁰ A szintagma felbukkan a Világirodalmi lexikon 1975-ben megjelent kötetében (VilIrLex. 3.) is, de napjainkra már archaizmus lett: a hazánkban kiadott, ma leggyakrabban használt négy idegen szavak szótára közül csak az egyikben (TOLCSVAI NAGY 2007 *fregoliszó*) szerepel, innen azonban közvetlen utalással a *palindrom* szóra. – Ide kapcsolható (az igen ritka) *fregoli-vers* [sic!] kifejezés is: ebben a verssorokat tetszőlegesen fel lehet cserélni, de mindig lesz értelmes tartalom.⁷¹

Úgy tűnik, hogy a *fregoli* szónak a harmincas években argónyelvi, immár elfelejtett jelentése is volt: szerepel ugyanis A magyar fattyúnyelv szótára című munkában (ZOLNAY–GEDÉNYI 1945–1967), ’egyfajta kártya’ jelentésben.

⁶⁷ TESz.; EWUng.; ÉKsz.²; ESz.; ÉrtSz.+; BAKOS 2005; TÓTFALUSI 2005; TOLCSVAI NAGY 2007.

⁶⁸ Forrásuk az említések sorrendjében: Budapesti Hírlap 1901. márc. 10. (a kereskedő neve Kenyeres, üzlete: Budapest, Deák F. utca 13.); Pesti Hírlap 1911. szept. 24.; Budapesti Hírlap 1927. januári és februári számai.

⁶⁹ Délmagyarország 1983. júl. 19: 4.

⁷⁰ A szót ebben a jelentésben egy a húszas években elterjedt divatos játék nevéként használták a budapesti irodalmi kávéházakban, és ebben a jelentésben utoljára talán Vargha Balázs használta Játékkoktél című könyvében (Minerva Kiadó, Budapest, 1967).

⁷¹ Egy újságcikkhez írott olvasói hozzászólásból (https://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/a_koztarsasagi_elnok_valasztasarol/2274310).

Neologizmusoknak lehet tekinteni viszont a következő szintagmákban való használatokat: *fregoli étterem* (ami nappal önkiszolgáló, este viszont pincérek szolgálnak fel benne);⁷² *fregoli orvos/dolgozó/zenész/pincér* stb. ‘olyan orvos/munkás/zenész/pincér stb., aki helyettesíti egyik kollégáját, csak beugrik helyette’; ebben a jelentésben önállóan, állítmány névszói részeként is lehet használni.⁷³ Ez a jelentés és használat két szótárunkban is említve van (TOLCSVAI NAGY 2007-ben a 4., az ÉrtSz.+ban pedig a 3. aljelentés).⁷⁴

Ebbe a csoportba tartozik, de hapaxnak tekinthető a – hasonlóságon alapuló – *fregoli repülési pálya* kifejezés.⁷⁵

5. Az olasz *Fregoli* családnév magyar megjelenéseinek áttekintését azzal zárhatjuk,⁷⁶ hogy nem sok más esetet lehetne említeni, amelynél egy idegen családnév transznominális és denominális változatai és használatai ilyen gazdagon burjánoznának. Leopoldo Fregoli sajátos művészete tehát máig tovább élő nyomokat hagyott a magyar gondolkodásban, s így a magyar nyelvben is.

Kulcsszók: clothes airer, deonymisation, Leopoldo Fregoli, transonymisation.

Hivatkozott irodalom

ALPÁR ÁGNES 1978. *A cabaret. A fővárosi kabarék műsora*. Magyar Színházi Intézet, Budapest.

ALPÁR ÁGNES 1991. *A Városligeti Színkör*. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest.

BAKOS FERENC 2005. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BÁLINT MARCELL 1990. *Elmondom, mert így történt ...* Tevan Kiadó, Budapest.

BENEDEK, NÁNDOR 1978. *Parole d'origine italiana nel lessico dell'ungherese contemporaneo*. Giano Pannonio. Annali italo-ungheresi di cultura. [Liviana Editrice, Padova.] 1: 143–153.

⁷² Magyar Ifjúság 1982/7: 7.

⁷³ „Aztán gebineseknél dolgoztam, meg *fregoli voltam* presszókban” (Szakonyi Károly: A füst – <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SZAKONYI/szakonyi00248/szakonyi00301/szakonyi00301.html>); „De már csak a jövő héten dolgozok ennek a bírónőnek, utána ún. „*fregoli*” *leszek*, ez nálunk azt jelenti, hogy nincs bírója, és annak segít, akinek sok melója van” (bejegyzés egy internetes fórumon – (<https://www.babanet.hu/tarsalگو/viewtopic.php?f=405590&t=435432&start=2350>)).

⁷⁴ TOLCSVAI NAGY szótárában: „másokat helyettesítő, mindenféle alkalmi munkát végző személy”. Az ÉrtSz.+ példája: „Fél évig ő volt a *fregoli* az irodában.”

⁷⁵ A kifejezést (zárójelben és idézőjelek közé téve) Szabó Zoltán Attila Pilótánélküli repülőgépeken alkalmazható szondázási módszerek vizsgálata és fejlesztése c. MSc diplomamunkájában (ELTE TTK Meteorológia szak, 2014. http://nimbus.elte.hu/tanszek/docs/MSc/2014/SzaboZoltanAttila_2014.pdf) találtuk. Megkeresésünkre (2018. 05. 28–31.) azt a választ kaptuk a szerzőtől, hogy a kifejezésben azért szerepel a *fregoli* jelző, mert a kutatócsoport tagjait a repülőgép oda-vissza mozgású pályája egy terület felett a *fregoli* jellegzetes kötélzetének mintázatára emlékeztette.

⁷⁶ Megjegyezzük, hogy érdemes lenne kutatni még a PIERRE-ÉMILE GOUNELLE (1850–1914) francia entomológustól származó *Fregolia Listropteroides* (1911) állatrendszertani (génusz)név megszületésének motivációját is. (KORSÓS ZOLTANNak, a Természettudományi Múzeum főigazgatójának itt köszönöm meg az erre vonatkozó kutatásokban nyújtott eddigi szíves segítségét.)

- BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia. Hungarian and international onomastic terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- CAFFARELLI, ENZO 2013. *Dimmi come ti chiami e ti dirò perché: Storie di nomi e di cognomi*. Laterza, Roma–Bari.
- CAFFARELLI, ENZO 2017. *Deonimici e tranonimi dal cinema*. In: PATOTA, GIUSEPPE – ROSSI, FABIO ed., *L'italiano al cinema, l'italiano nel cinema*. Accademia della Crusca – goWare, Firenze.
- CAFFARELLI, ENZO – MARCATO, CARLA 2008. *Cognomi d'Italia. Dizionario storico ed etimologico*. UTET, Torino.
- ECKHARDT SÁNDOR 1935. *Magyar–francia szótár*. Eggenberger, Budapest.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ÉrtSz.+ = *Értelmező szótár+* 1–2. Főszerk. EÖRY VILMA. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- ESz. = *Etimológiai szótár*. Főszerk. ZAICZ GÁBOR. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, *Magyar etymológiai szótár*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914–1944.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Hrsg. LORÁND BENKŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1997.
- FÁBIÁN, ZSUZSANNA 2001. *Prestiti-deonomastici tra italiano e ungherese. Tipi e casi* [fregoli, viganói, milánói, bolognai]. In: SALVI, GIAMPAOLO – TAKÁCS, JÓZSEF szerk., *A piè del vero. Studi in onore di Géza Sallay*. Íbisz Könyvkiadó, Budapest. 51–69.
- FÁBIÁN, ZSUZSANNA 2015. *Nomi di famiglia di origine italiana in Ungheria e nell'ungherese*. In: CAFFARELLI, ENZO ed., *Nomi italiani nel mondo*. Serie QuadRION 5. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Roma. 103–124.
- FÁBIÁN, ZSUZSANNA 2019. *Le trasformazioni ungheresi di Fregoli*. *Rivista Italiana di Onomastica* 25: 705–722.
- FÁBIÁN, ZSUZSANNA – SZABÓ, GYÖZŐ 2010. *Dall'Italia all'Ungheria. Parole di origine italiana nella lingua ungherese*. FORUM Editrice, Udine.
- FÓRIS ÁGOTA 2002. *Magyar–olasz műszaki-tudományos szótár. Vocabolario tecnico-scientifico ungherese-italiano*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- HERCZEG GYULA 1978. *Olasz–magyar szótár. Vocabolario italiano–ungherese* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HERCZEG GYULA – JUHÁSZ ZSUZSANNA 2000. *Olasz–magyar szótár. Vocabolario italiano–ungherese* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KARINTHY FERENC 1947. *Olasz jövevényszavaink*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 73. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KELEMEN BÉLA 1917. *Idegen szavak és nevek szótára*. Athenaeum, Budapest.
- KISS GÁBOR 2012. *Régi szavak szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KOLTAY-KASTNER JEN 1981. *Magyar–olasz szótár. Vocabolario ungherese-italiano* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOLTAY-KASTNER JEN – JUHÁSZ ZSUZSANNA 2000. *Magyar–olasz szótár. Vocabolario ungherese-italiano*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- LAKATOS ÉVA 1979. A lapkiadás mint üzlet. *Magyar Könyvszemle* 95: 140–163.
- NAGY ENIKŐ é. n. „Biztos-e Ön abban, nincsen benn a Napban?” A „Nap” című szenzációlapp bemutatása. *Filologia.hu*. <http://www.filologia.hu/tanulmányok/biztos-e-on-abbannincs-e-benn-a-napban-a-nap-cimu-szenzaciolap-bemutatasa.html> (2019. 05. 31.)
- SEREG MARIANN 2012. *Az Így írtok ti* szövegeinek textológiai vizsgálata. *Irodalomtörténeti Közlemények* 116: 554–569.
- SZÉCSI FERENC 1936. *Idegen szavak nagyszótára*. Universum Könyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TAKÁCS ANETT 2014. *Higiéniai és tisztálkodási szokások változása 1850–1920 között, különös tekintettel Budapestre*. PhD értekezés. ELTE BTK, Budapest. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/takacsanett/diss.pdf> (2019. 05. 31.)
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2005. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- ÚESz. = *Új magyar etimológiai szótár*. <http://uesz.nyud.hu> (2019. 05. 31.)
- VillrLex. = *Világirodalmi lexikon* 1–18. Főszerk. KIRÁLY ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970–1995.
- ZOLNAY VILMOS – GEDÉNYI MIHÁLY 1945–1967. *A magyar fattyúnyelv szótára*. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.

Hungarian metamorphoses of the name *Fregoli*

The study aims to analyse the processes of transonymisation and deonymisation of the proper name *Fregoli* in Hungarian. Leopoldo Fregoli (1867–1936) was a quick change artist in the first half of the 20th century and (after a brief artistic tour in Budapest) became famous in Hungary, too: his great popularity resulted in various uses of his family name. The most used meaning of the word *fregoli* in Hungarian is ‘clothes airer’: the explicitations of this and other antiquated and new meanings are treated in this paper.

Keywords: clothes airer, deonymisation, Leopoldo Fregoli, transonymisation.

FÁBIÁN ZSUZSANNA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem